

УДК 338.439.52:339.5.01:339.1(100)

*С.М. КВАША, доктор економічних наук, професор, академік НААН,
в.о. проректора з науково-педагогічної роботи
та розвитку університету
Національний університет біоресурсів і природокористування України
В.І. ВЛАСОВ, доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Зміни у тенденціях глобальної торгівлі в напрямах регіональної інтеграції

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі все більшу роль як головний двигун глобальних процесів відіграє міжнародна торгівля. При цьому вона важлива як для світу в цілому, так і для окремих країн з різним рівнем економічного розвитку. Активне переміщення товарів, капіталів та робочої сили відбувається як між континентами, так і в межах окремих регіональних економічних об'єднань. Безумовно, потрібний постійний моніторинг розвитку торгівлі, а також і ретроспективний аналіз тенденцій, які б уможливили зазирнути трохи вперед.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку глобальної системи торгівлі привертає увагу іноземних і вітчизняних дослідників. Наприклад, М. Бродель [1] вважає, що формування у XVII ст. ринку дало поштовх динамічному розвитку ринкової економіки, А. Сміт [2] і Д. Рікардо [3] висунули теорію абсолютних і відносних переваг як основу міжнародної торгівлі. Добре відомі дослідження в цьому напрямі О.Г. Білоруса [17, 22], В.І. Власова [7, 18, 19].

Останніми десятиліттями все більше уваги приділяється впливу торгівлі на економічний розвиток: Д. Бен-Давид [8], Т. Жослінг [21], М. Кастельс [20]. Підписаний Балійський пакет реформ надасть новий поштовх розвитку торгівлі й економіки [24.]

© С.М. Кваша, В.І. Власов, 2014

Мета статті – проаналізувати зміни торгівлі в цілому та продукцією сільського господарства у світі, а також по групах країн з різним рівнем розвитку: розвинуті, ті, що розвиваються, й найменш розвинуті. Саме стан світової продовольчої безпеки є основним індикатором ефективності міжнародної торгівлі в інших галузях економіки. Останні розширення складу країн-членів ЄС, безперечно, внесли суттєві зміни у нарощування виробництва сільськогосподарської продукції та відповідно посилили позиції Європи у міжнародній торгівлі продовольством. Певні позитивні тенденції до нарощування обсягів виробництва цієї продукції спостерігаються також у країнах східної Європи, зокрема Україні, Республіці Білорусь, Російській Федерації та інших. Отже, необхідно перевірити гіпотезу щодо адекватного зростання виробництва продовольства як у світі, так і в окремих регіональних об'єднаннях відповідно до темпів зростання народонаселення.

Виклад основних результатів дослідження. Поглиблення зовнішньої торгівлі є однією з основних передумов економічного розвитку країни. Вагоме значення міжнародної торгівлі, яка бере свій початок ще тисячоліття до нашої ери, підтверджують дослідження наукових шкіл різних періодів. Відомий дослідник економічної історії Ф. Бродель у своїй монографії “Динаміка капіталізму” зазначив, що найбільш суттєвою рисою доіндустріальної економіки було існування нерухомого механізму примітивної економіки з локальним та обмеженим, але водночас живим і потужним зростанням сучасних економічних структур. У ті часи, які він називав „періодом Старого Порядку” (між 1400 та 1800 роками), існувала поширена мережа найпростіших місцевих ринків з невеличким рухом товарів, які формували економіку обміну й були ще не в змозі з'єднати всю сферу виробництва зі сферою споживання, оскільки значна частка обсягів виробництва не включалася у сферу ринкового товарообігу, працюючи на натуральне споживання в межах родини чи сільської громади.

Починаючи з економічного зростання у XV ст., викликаного розвитком міст і, таким чином, розвитком міських ринків, через по-

ширення міжнародних ярмарків у XVI ст., розвиток на заміну ярмаркам бірж і постійно функціонуючого ринку у вигляді системи лавок у XVII ст., поширення вільного переміщення грошей і кредитів у Європі призвели до формування на протилежність громадському ринку (public market) приватного ринку (private market) як системи самостійних комерційних ланцюгів прямій закупівлі товарів у виробників, часто з передоплатою, у селян – вовни, зерна, тканин домашнього виготовлення тощо.

Із цього часу починається динамічний розвиток ринкової економіки, свідченням чого, на думку Ф. Броделя, є ланцюгова реакція змін ринкових цін, яка охопила усі регіони нашої планети, пов'язуючи, таким чином, різні ринки світу, а це вже є реальною ознакою глобалізації.

Перші економісти починають вивчати попит і пропозиції на ринках, економічна політика міст спрямована на контроль за міськими ринками та цінами на них, а будь-який керівник держави піклується щодо національного ринку й торговельного балансу промисловості шляхом її підтримки на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Поступово, за уявленням Ф. Броделя, склалася стійка думка про те, що обмін на ринку відіграє сам по собі вирішальну, а через конкуренцію також рівноважну роль, погоджуючи попит і пропозиції [1]. Саме тоді сформувалося поняття „невидима рука” Адама Сміта, як саморегульовальна система, що ґрунтується на вільній торгівлі – „*laissez faire, laissez passer*”. З цього часу й почалася та економіка, яку ми нині називаємо *ринковою*.

Першими спробували теоретично обґрунтувати міжнародну торгівлю меркантилісти, які вважали, що накопичення грошей здійснюється за рахунок імпорту. А. Сміт (теорія абсолютних переваг) стверджував, що країни повинні спеціалізуватися на тих товарах, виробництво яких має для них переваги, та обмінювати їх на товари інших країн [2]. Д. Рікардо, розвинувши ці погляди, у своїй теорії відносних переваг показав, що країни спеціалізуються на тих товарах, які можуть виробляти з відносно нижчими витратами, ніж інші країни [3].

У цілому, за аналізом дослідників ННЦ “Інститут аграрної економіки” [4] впродовж багатьох років було сформульовано 24 теорії міжнародної торгівлі (табл. 1) з розподілом їх за періодами розвитку світової економіки й торгівлі: колоніальний (від XV ст.

– до 50-х рр. XX ст.); постколоніальний (від 50-х рр. XX ст. до 1990 р.); найновіший (від 1990 р. до теперішнього часу), в якому визначено три теорії: 1) конкурентних переваг [5]; 2) імпортозаміщення [6]; 3) глобалізаційного впливу [7].

1. Теорії міжнародної торгівлі у взаємозв’язку з періодами розвитку МЄВ

Група теорій	Автори	Назва теорії
<i>Доколоніальний період розвитку МЄВ (від VI тис. до н.е. – до XV ст. н.е.)</i>		
-	Платон Аристотель	Виникнення економічного аналізу; економічні проблеми не узагальнюються в теоріях (424-322 рр. до н.е.)
<i>Колоніальний період розвитку МЄВ (від XV ст. – до 50-х рр. XX ст.)</i>		
Меркантилізм	У. Петті, Т. Мен А. Монкретьєн	Теорія грошового балансу Теорія позитивного сальдо торговельного балансу
Класичні	А. Сміт	Теорія абсолютних переваг (1776)
	Д. Рікардо	Теорія порівняльних переваг (1817)
	Дж. С. Міль	Теорія взаємного попиту (1848)
Неокласичні	А. Маршалл Ф. Еджуорт	Модель загальної рівноваги на основі теорії взаємного попиту (1923)
	Е. Хекшер Б. Олін	Теорія співвідношення факторів виробництва (1933 р.)
	Г. Хеберлер	Порівняльні переваги на основі зростаючих альтернативних витрат виробництва (1936)
	П. Самуельсон	Теорема про вирівнювання цін на фактори виробництва або Теорема Хекшера-Оліна-Самуельсона (1948)
	В. Леонтьєв	Парадокс Леонтьєва (1953)
<i>Постколоніальний період розвитку МЄВ (від 50-х рр. XX ст. – до 1991 р.)</i>		
Альтернативні	<i>I. Теорії, які розвивають принципи класичних теорій</i>	
	П. Самуельсон Р. Джонс	Теорія специфічних факторів виробництва (1971)
	П. Самуельсон Р. Джонс	Теорема Самуельсона-Джонса
	<i>II. Теорії, які поглиблюють положення класичних та неокласичних теорій</i>	
	П. Самуельсон В. Столпер	Теорема Столпера-Самуельсона (1941)
	Р. Джонс	Ефект підсилення Джонса (до теореми Столпера-Самуельсона)
	Т. Рибчинський	Теорема Рибчинського (1955)
	<i>III. Теорії, які будуються на принципово нових методологічних засадах</i>	
	С. Ліндер	Теорія “перехресного” попиту (1961)
	М. Познер Г. Хафбауер	Гіпотеза імітаційного лага або теорія міжнародного технологічного розриву (1961)
	М. Кемп	Модель економії на масштабах виробництва (1964)
	Г. Грубель Б. Беласса	Теорія внутрішньогалузевої міжнародної торгівлі (1967)
	П. Кругмен	Теорія міжнародної торгівлі на основі монополістичної конкуренції (1979)
	Р. Вернон, Дж. Кравис, Л. Уельс	Теорія життєвого циклу продукту (1966)
	<i>Найновіший період розвитку МЄВ (від 1990 р. до теперішнього часу)</i>	
	М. Портер	Теорія конкурентних переваг (1990)
	Р. Пребіш	Теорія обмеження імпорту промислових товарів країнами, що розвиваються, за рахунок розвитку вітчизняного виробництва
	В. Власов	Теорія глобалізаційного впливу (2008)

Джерело: [4,7].

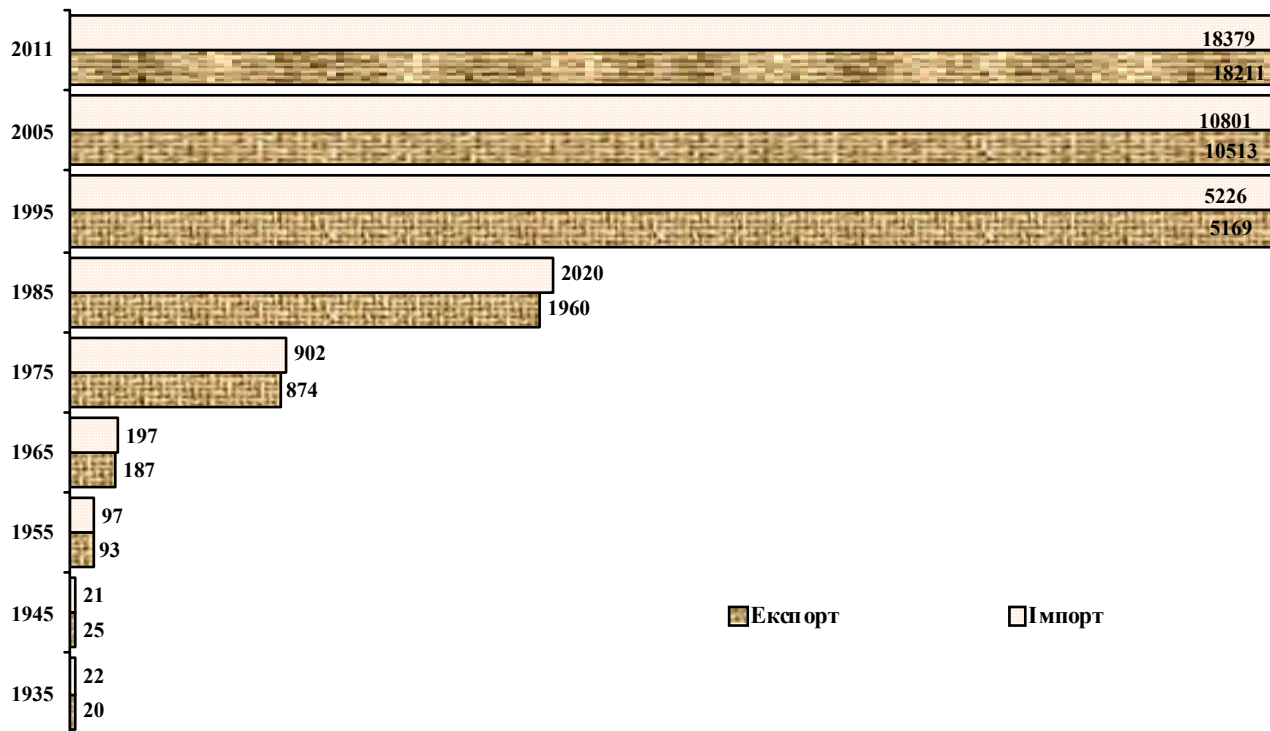
Наскільки важлива роль торгівлі для економічного зростання країн свідчать узагальнені матеріали СОТ щодо торгівлі, диспаритету прибутків і бідності [8]. У цілому експерти СОТ проаналізували 20 джерел, в

яких були використані низки індексів: питомої ваги експорту, торговельний індекс, орієнтації на внутрішній та зовнішній ринок, відкритості національної економіки, викривлення цін, Sachs-Warner, індекс від-

критості (Світовий банк), “чорного” ринку, співвідношення податків, покриття національного торгового балансу, імпортного тарифу на вироби, розподілу торгівлі.

У всіх дослідженнях зафіксовано позитивний зв’язок між експортом та економічним розвитком із тенденцією до прискорення розвитку більш відкритих економік з ліберальним торговельним режимом при зниженні економічного зростання, якщо внутрішні ціни викривлені відносно цін світового ринку.

Аналіз розвитку світової торгівлі (рис.) показав, що напередодні Другої світової війни світові обсяги експортної торгівлі ледве сягали 20 млрд дол. США. Війна, природно, зруйнувала торгівлю на Європейському континенті. Якщо обсяги експорту європейських країн у 1935 році (у 1940 р. на континенті вже йшли активні бойові дії) становили 9,4 млрд дол., або понад 47% світових, то у 1945-му вони зменшилися до 4,1 млрд дол., або до 16,7%.

Обсяги світової торгівлі, млрд дол. США [9-14]

Через п’ять років після війни на початку дій Генеральної Угоди по торгівлі і тарифах вони зросли більше, ніж у два рази, через 10 років – більше ніж подвоїлись і ще через 10 років – знову більше, ніж подвоїлись, а після 1965 року розпочалася дія мультиплікативного ефекту, яка сприяла майже вибуховому зростанню обсягів світового експорту з 187,0 млрд дол. у 1965-му до 1959,7 млрд дол. у 1985 році, або більше, ніж у десять разів.

На початку дій домовленостей, що були досягнуті протягом Уругвайського раунду переговорів зі створення СОТ, обсяги світової торгівлі у 1995 році перевищили обсяги 1945 року більше, ніж у 200 разів. Багато в чому цьому „вибуху” торгівлі сприяв безпрецедентний розвиток транспортної інфраструктури – авіаційного, автомобільного, заліз-

ничного і водного транспортів, а також трубопроводів. При цьому різко знизилися ціни транспортування товарів.

Згідно з дослідженнями українських учених [16], розвиток світової торгівлі пройшов три хвили: **перша** – період між 1870 роком і Першою світовою війною; **друга** – розпочалася після підписання у 1947 році ГАТТ; **третя** – після вступу в дію з 01.01.1995 року угоди про створення СОТ, що стала правонаступницею ГАТТ.

Оскільки головною особливістю розвитку світового ринку протягом життя одного покоління людей є стрімке зростання торгівлі, то нами зроблено аналіз її змін у світі в цілому та групах країн з різним рівнем розвитку і по регіонах планети із застосуванням даних UNCTAD [12–15] (табл. 2).

2. Розвиток світової торгівлі, експорт, млрд дол. США

Регіон	1970 р.	1980 р.	1990 р.	2000 р.	2011 р.	2011 р. до 1970 р., разів
Світ	315,9	2033,1	3493,6	6435,7	18211,3	57,6
Розвинуті країни	225,1	1326,9	2516,8	4229,2	9597,9	42,6
Країни, що розвиваються	60,6	599,1	847,5	2036,4	7785,9	128,5
Найбідніші країни	5,0	14,3	19,3	39,1	188,2	34,6
Африка	12,9	120,0	110,7	145,9	590,7	45,8
Північна Африка ¹⁾	5,1	44,0	41,0	53,6	169,5	33,2
Азія ²⁾	27,9	365,0	589,3	1532,1	6081,2	217,9
Східна Азія	14,3	150,1	424,7	1203,9	3202,1	223,9
Південна Азія	5,4	26,1	47,0	92,8	495,3	91,7
Північна Америка ³⁾	60,7	311,3	561,9	1224,9	2281,7	33,7
Південна Америка	11,8	65,6	86,7	162,8	664,8	56,3
Європа	136,3	893,5	1649,0	22590,7	6465,9	47,4
Океанія ⁴⁾	0,5	2,3	2,8	4,1	10,7	21,4

1) Алжир, Єгипет, Лівія, Марокко, Судан, Туніс. 2) Без Японії та Ізраїлю.

3) Канада, Мексика, США. 4) Без Австралії та Нової Зеландії.

Джерело: [9–15, 26].

Аналіз цих даних дав змогу визначити особливості змін. **По-перше**, темпи зростання обсягів торгівлі країн, що розвиваються, в цілому перевищили темпи розвинутих країн – у 3 рази, що зумовило підвищення питомої ваги цієї категорії країн у світі від 19,2 до 42,6% при зменшенні питомої ваги розвинутих країн від 71,2 до 52,7%. Але слід враховувати, що чисельність населення розвинутих країн перевищує населення країн, що розвиваються більше, ніж у 4,6 рази. Це зумовлює значну різницю в обсягах експорту на одну особу. Якщо в розвинутих країнах у 2008 році дана величина становила понад 9700 дол., то в бідних – лише трохи більше 1400 дол. США.

Другою особливістю періоду є надзвичайно стрімкий розвиток країн Азіатського континенту – насамперед Східної Азії, де пануюча роль належить Китаю. Так, якщо Азія в цілому збільшила обсяги експорту з 27,9 до 6081,2 млрд дол., або у 217,9 рази, то Східна Азія – з 14,3 до 3202,1 млрд дол., або у 223,9 рази, а Китай – з 2,3 до 1899,5 млрд дол., або більше ніж у 825 разів.

Третьою особливістю є зростання серед розвинутих країн значення потужного об'єднання європейських країн – ЄС, питома вага якого зросла з 57,1% у 1970 році до 61,9% у 2011-му при відповідному зниженні питомої ваги Північної Америки з 19,2 до 11,2%.

Четвертою особливістю є хронічне відставання найменш розвинутих країн світу.

Природно, завдяки загальносвітовому зростанню обсягів торгівлі, експорт цих країн також збільшився, але тільки у 37,6 рази проти 128,5 рази по всіх бідних країнах. При цьому, питома вага експорту найбідніших країн світу до світових обсягів знизилася від 1,6% у 1970-му всього до 0,9% у 2011 році.

П'ятою особливістю розвитку світової торгівлі є нарощування її обсягів послугами, які у 1980 році на світовому рівні становили трохи більше 16,0% загальних обсягів експорту, а в 2011-му досягли 19,0%. При цьому, якщо обсяги торгівлі товарами за 1985-2011 роки зросли у 8,9 рази, то обсяги торгівлі послугами – у 10,7 рази.

Шостою особливістю останніх років є те, що розвинуті країни нарощували обсяги торгівлі між собою: 1953 рік – 38% загального експорту, 1963 – 49, 1973 – 54,6, 1987 – 54 і 1990 рік – 76% [16] (це було визначено самим фактом створення 23 розвинутих країнами системи ГАТТ, у межах якої було домовлено про скасування високих торговельних тарифів). Але після цього року намітилася тенденція до поступового скорочення торгівлі розвинутих країн між собою, хоча ці обсяги торгівлі залишаються занадто високими для сучасних умов глобалізації світової економіки, проте саме розвиток останньої та економіки бідних регіонів планети примушує розвинуті країни виходити на їхні ринки для збуту своїх товарів.

Сьомою особливістю розвитку світової торгівлі є превалювання темпів зростання

обсягів торгівлі над темпами збільшення ВВП. При цьому розрив між зазначеними показниками зростає в усіх регіонах планети та по угрупованнях країн [17 – 19].

За висловом відомого західного дослідника М. Кастельса, глобальна економіка є історичною реальністю, що здатна працювати як „єдина система” в режимі реального часу в масштабі всієї планети [20]. Але, на нашу думку, це твердження можна вважати лише побажанням, оскільки у сфері міжнародної торгівлі в сучасних умовах міжнародної інтеграції існують гострі протиріччя між окремими країнами та їхніми блоками і цього не можна не враховувати в умовах глобальної економіки. Яскравий приклад цього — фактичний провал переговорів міністрів майже всіх країн світу в Канкуні (Мексика) після раунду торговельних переговорів у Досі (Катар). Ці переговори мали велике значення для політики у сфері сільськогосподарства, оскільки від їхніх рішень залежала подальша лібералізація світової торгівлі сільськогосподарською продукцією та здійснення аграрних реформ.

Переговори в Канкуні підтвердили зростаючу заінтересованість країн, що розвиваються, у реформуванні сільськогосподарства, щоб активізувати свою роботу в СОТ. У СОТ ключову роль відігравали два суперпотужних постачальника товарів на світовий ринок і одночасно споживача сільськогосподарської продукції — США та Європейський Союз. Вони фактично визначали всю політику СОТ. На переговорах у Канкуні США й ЄС запропонували для обговорення спільний документ щодо подальшого розвитку світової торгівлі та проведення реформ у сільському господарстві, але їхні пропозиції викликали несподіваний опір із боку країн, що розвиваються, і зрештою міністр торгівлі Мексики, що головував на переговорах, змушений був закрити засідання без прийняття рішень. На думку Т. Josling [21], цей факт засвідчив кінець гегемонії цих суперпотужних партнерів у СОТ. Але якщо бідні країни тільки починають відстоювати свої інтереси на рівні урядів, то в умовах глобалізації світової економіки набуває значного просто-

ру політика корпоративного глобалізму. О.Г. Білорус [22] називає це явище „економічним імперіалізмом”, за принципами якого в усьому світі діють транснаціональні компанії розвинутих країн через понад 800 тис. своїх відділень, загрожуючи економічній безпеці практично будь-якої країни світу. Тому у відповідь на загрозу транснаціональних монополій із 1960 року почали формуватися регіональні торговельні об'єднання країн, до складу яких увійшли не тільки бідні, а й розвинуті країни.

У процесі досліджень змін торгівлі протягом **третьої** хвилі нами були використані статистичні матеріали UNCTAD [23, 26] і бази даних ФАО [27]. По кожній групі країн нами було проаналізовано матеріали по шести країнах, які представляють усі континенти нашої планети, а також по групах країн в цілому. Аналіз відібраного матеріалу показав, що при світовому зростанні обсягів експорту товарів на 57,7 % експорт послуг зріс на 93,8 %, зумовивши, таким чином, збільшення загального експорту на 72,8%, або по середньорічних темпах зростання – відповідно на 4,8; 7,7 і 6,0%.

Природно, що обсяги торгівлі повністю залежать від нинішнього розвитку економіки кожної країни, але, як видно, зростання обсягів експорту товарів і послуг відбулося незалежно від рівня економічного розвитку країн, але при помітному прискоренні зростання обсягів експорту товарів країнами, що розвиваються, та найбіднішими країнами (табл. 3). Так, якщо експорт товарів розвинутими країнами збільшився в 1,8 (Франція, Канада) – 2,7 (Німеччина) раз, то країнами, що розвиваються, в 2,5 (Мексика) – 9,7 (Китай) раз, а найменш розвинутими країнами – в 2,5 (Сенегал) – 9,4 (Танзанія) раз.

Подібне співвідношення й по експорту послуг. При цьому, зростання обсягів експорту послуг Індії за темпами перевищили темпи збільшення обсягів експорту товарів, тоді як Гвінея скоротила цей сектор торгівлі.

У цілому група розвинутих країн збільшила експорт товарів і послуг у 2,2 раз, тоді як найбідніші країни – в 4,3, а ті, що розвиваються, навіть у 6,4 раз.

3. Зміна обсягів експорту товарів і послуг, млрд дол. США

Країни, світ	Товари			Послуги			Товари і послуги, разом		
	1995 р.	2011 р.	2011р. до 1995 р.,%	1995 р.	2011 р.	2011 р. до 1995 р.,%	1995р.	2011 р.	2011 р. до 1995р.,%
Розвинуті країни									
США	584,7	1780,4	304,4	217,3	599,6	275,9	802,1	2080,0	259,3
Німеччина	523,5	1470,3	280,8	80,2	238,1	296,9	603,7	1708,4	283,0
Японія	443,1	822,6	185,6	65,3	144,4	221,1	508,4	968,0	190,4
Франція	301,2	595,3	197,7	84,1	167,8	199,5	385,3	763,1	198,0
Італія	233,8	622,5	266,2	61,6	106,6	173,0	295,7	729,1	246,6
Канада	192,2	451,7	235,0	26,1	76,1	291,6	218,3	527,8	241,8
Разом	3509,7	9597,9	273,5	930,9	2856,6	306,8	4400,6	12454,5	280,5
Країни, що розвиваються									
Китай	148,8	1899,2	1276,3	19,1	183,1	958,6	167,9	2082,3	1240,2
Мексика	79,5	349,6	439,7	9,8	15,3	156,1	89,3	364,9	408,6
Бразилія	45,6	256,0	561,4	6,1	38,4	629,5	52,6	294,4	559,7
Індія	30,6	302,6	988,9	6,8	137,1	2016,1	37,4	439,7	1175,6
Аргентина	20,9	84,3	403,3	3,8	14,2	373,7	24,8	98,5	397,2
Чилі	16,0	81,4	508,7	3,3	12,4	375,7	19,3	93,8	486,0
Разом	1423,7	7785,9	546,9	287,2	1265,6	440,6	1710,9	9051,5	529,0
Найменш розвинуті країни									
Сенегал	1,0	2,5	250,0	0,4	1,0	252,6	1,5	3,5	233,3
Танзанія	0,7	4,7	900,0	0,6	2,4	400,0	1,3	7,1	645,4
Замбія	1,0	9,0	671,4	0,1	0,37	370,0	1,1	7,5	681,8
Гвінея	0,7	1,4	200,0	0,1	0,08	77,0	0,8	1,48	185,2
Малаві	0,4	1,4	350,0	0,05	0,02	250,0	0,4	1,5	375,0
Нігер	0,3	1,3	433,3	0,03	0,1	381,8	0,3	1,4	466,6
Разом	23,4	190,1	812,5	5,4	23,6	438,0	28,8	213,7	742,4
Світ	5120,4	18211,3	355,7	1339,3	4243,2	342,5	6359,4	24570,7	386,5

Джерело: [15,26].

Значні зміни відбулися й у сфері торгівлі продукцією сільського господарства і переробної промисловості. Так, якщо за 1980-1995 роки загальносвітова торгівля (експорт-імпорт) товарами АПК зросла з 488,4 до 904,9 млрд дол. США, або в 1,8 раза, то за 11 років після утворення СОТ – відповід-

но з 904,0 до 2184,0 млрд дол. США, або у 2,4 раза [27]. Виходячи з цього, нами також проаналізовано зміни обсягів експорту-імпорту товарів АПК по тих самих групах країн, що й при аналізі загальної торгівлі (табл. 4).

4. Зміна обсягів експорту та імпорту товарів АПК, млрд дол. США

Країна	1995 р.			2011 р.			2011 р. к 1995 р., %	
	Експорт	Імпорт	Співвідношення	Експорт	Імпорт	Співвідношення	Експорт	Імпорт
Розвинуті країни								
США	62,7	33,8	1:0,5	139,9	95,0	1:0,7	224,5	281,0
Німеччина	24,7	22,8	1:1,7	80,3	95,0	1:0,9	325,1	221,9
Японія	1,8	41,1	1:23	3,3	68,5	1:20,7	183,3	166,6
Франція	40,7	28,8	1:0,7	73,9	55,6	1:1,3	1871,5	193,0
Італія	14,6	23260	1:1,6	41,0	49,9	1:0,8	280,8	21,4
Канада	12,8	9,8	1:0,7	41,0	31,0	1:1,3	320,3	316,3
Разом	300,5	299,0	1:1	756,8	1049,1	1:1,38	251,8	350,8
Країни, що розвиваються								
Китай	15,5	21,5	1:1,4	52,3	128,2	1:2,4	331,4	596,3
Мексика	7,0	8,7	1:1,2	21,0	26,0	1:1,2	300,9	298,8

Бразилія	13,8	4,1	1:0,1	79,6	10,9	1:0,1	576,8	265,8
Індія	4,6	3,97	1:0,8	30,3	17,2	1:0,6	658,6	433,2
Аргентина	10,9	1,33	1:0,1	43,2	2,0	1:0,05	396,3	150,3
Чилі	2,8	1,28	1:0,4	10,4	5,3	1:0,5	371,4	414,0
Разом	123,1	97,1	1:0,8	547,8	264,5	1:0,48	445,0	272,4
Найменш розвинуті країни								
Сенегал	0,1	0,5	1:5	0,5	1,6	1:03	500,0	320,0
Танзанія	0,5	0,35	1:0,7	1,0	1,12	1:1,1	200,9	320,0
Замбія	0,1	0,08	1:0,8	0,7	0,356	1:0,5	750,0	445,0
Гвінея	0,04	0,17	1:4	0,18	0,502	1:0,3	450,0	295,3
Малаві	0,5	0,05	1:0,1	1,1	0,338	1:0,3	220,0	676,0
Нігер	0,07	0,13	1:1,8	0,12	0,304	1:0,4	171,4	233,8
Разом	5,0	8,2	1:1,04	14,4	36,82	1:2,57	288,0	448,8
Світ	442,9	461,1		1313,9	1350,7		296,6	292,9

Джерело: [27].

Отже, відбулося значне посилення присутності на світовому ринку аграрної продукції бідних країн. Так, якщо країни ЄС збільшили обсяги експорту в 2,28 раза, то найбідніші країни – у 2,52 раза. Цікавим є те, що в усіх країнах за період, що аналізується, незалежно від рівня їхнього економічного розвитку збереглося превалювання обсягів експорту аграрної продукції над її імпортом, або, навпаки, превалювання обсягів імпорту над експортом.

Зняття багатьох обмежень на експорт аграрної продукції з бідних країн і тих, що розвиваються, у розвинуті країни, яке узгоджено 159-ма країнами-членами СОТ у документах „Балійського пакета реформ”, дасть змогу, на нашу думку, значно збільшити експорт аграрної продукції бідними країнами.

Порівняно з діючими правилами, що застосовувалися розвинутими країнами щодо імпорту аграрної продукції з бідних країн до підписання „Балійського пакета реформ”, це означає для бідних країн, так би мовити, встановлення „режиму найбільшого сприяння”.

Станом на початок 2013 року в СОТ офіційно зареєстровано понад 200 зон вільної торгівлі та митних союзів. Але основних торговельно-економічних об'єднань, по яких UNCTAD веде облік експорту–імпорту товарів, у світі діє 28. Світ вступив до нової політичної ситуації, коли спостерігається перехід від глобальної політики розвитку торгівлі до регіональної й зростання впливу регіональних об'єднань. Так, якщо у 1980 році питома вага експорту країн АПЕК у світі становила 30,8%, то в 2011 році вона зросла до 46,6% при збільшенні обсягів з

627,3 млрд дол. США до майже 8,5 трлн дол. США, або в 13,5 раза.

Із діючих нині у світі 28 основних торговельно-економічних об'єднань п'ять розташовані в Азії, вісім – в Америці, дев'ять – в Африці, двоє – в Європі та чотири – міжрегіональні. Загалом усі 28 угруповань об'єднували понад 190 країн і територій світу, в тому числі в Азії – 36, Америці – 38, Африці – 51, Європі – 30 і міжрегіональних угруповань – 37.

Як правило, регіональні об'єднання кооперуються для підтримки економічного розвитку, збільшення виробництва нової продукції та обсягів торгівлі, поліпшення структури торгівлі кожної країни-члена об'єднання з метою підвищення їх економічної безпеки й зростання валютних резервів. Члени об'єднань через систему преференційних торговельних угод ліквідують митні податки, квоти, торговельні обмеження та адміністративне втручання у торгівлю, схвалюють спільні внутрішні й зовнішні тарифи, встановлюють групи товарів (продовольчі, сировинні, напівфабрикати тощо), визначають питання внутрішньої підтримки товаровиробників й субсидування експорту продукції, встановлюють спільні або індивідуальні строки завершення підготовки кожної країни до виконання у повному обсязі зобов'язань за угодою тощо. За даними UNCTAD, обсяги торгівлі у світі та торговельно-економічних об'єднаннях стрімко зростають. Якщо у 1980 році загальносвітовий обсяг експорту перевищував 2 трлн дол. США, то в 2011-му він становив 18,2 трлн, або зріс майже у 9 разів. При цьому темпи зростання обсягів експорту в країнах, що

розвиваються, були більшими, ніж у розвинутих — у 13 разів проти 7,2, але істотно різнилися за обсягами — 7,8 трлн бідних країн і 9,6 трлн розвинутих.

Аналіз показав, що експорт у 4 з 9 торговельно-економічних об'єднань бідних та найбідніших країн Африки переважає їх імпорт, а торговельне об'єднання країн Північної Америки (NAFTA) як мало (-30,3 млрд), так і має (-846,1 млрд) від'ємний торговельний баланс. У цілому за 1980–2011 роки обсяги торгівлі зросли в усіх торговельних об'єднаннях [15].

Наразі фактично закінчився Дохійський раунд переговорів, коли на конференції міністрів новому керівнику СОТ Р. Азеведу вдалося об'єднати 159 країн-членів СОТ, які прийняли Балійський пакет реформ, що складається з 10-ти угод, п'ять з яких стосуються сфери АПК, а чотири — підтримки найменш розвинутих країн. Головним документом є угода щодо спрощення процедур міжнародної торгівлі, прийняття якої через ратифікацію кожною країною уможливить збільшити обсяги світової економіки на 1 трлн дол. США та створити 21 млн додаткових робочих місць переважно в країнах, що розвиваються. В цілому, якщо нині учасники зовнішньоекономічної діяльності сплачують приблизно 10% від вартості товарів, то з прийняттям положень Балійського пакета платежі на кордоні знизяться вдвічі — до 5% [24].

Отже, слід зазначити, що за нашою класифікацією це фактично початок **четвертої** хвилі глобалізації світової торгівлі. На наш погляд, її слід характеризувати, по-перше, як процес продовження домінування глобального переміщення товарів і послуг по всіх континентах та регіональних економічних угрупованнях. По-друге, у майбутньому, внаслідок посилення політичних розбіжностей серед великих країн світу, слід очікувати призупинення активного розміщення провідними підприємствами своїх передових технологій у країнах — політичних конкурентах. І, по-третє, призупинення політичного діалогу та перетворення G-8 у G-7 призводитиме до подальшого концентрування економічних відносин між країнами та їхніми блоками, що пов'язані історичною

і культурною спільністю. При цьому найголовнішою особливістю четвертої хвилі глобалізації торгівлі буде, на нашу думку, все більше застосування у глобалізованому світі так званих геоекономічних протистоянь.

Стартом нових перетворень у глобальному світі стала ситуація навколо України у 2014 році. У відповідь на порушення Росією її зобов'язань щодо гарантування територіальної цілісності України та спробу зруйнувати стабільні політичні й економічні взаємовідносини між державами на Європейському континенті США та ЄС розпочали вводити економічні санкції проти Росії з метою примусити її повернутися до статус-кво. У цій ситуації Україна вимушена розпочати зміну вектора руху товарів, акцентуючи увагу на нових і освоєних раніше ринках ЄС, Африки та Азії й розпочати модернізацію переробної промисловості для випуску якісніших товарів, конкурентоспроможних на нових ринках. Фактично в умовах, що формуються та формуватимуться у найближчому майбутньому, Україні потрібно будувати нову власну стратегію впливу на світові продовольчі проблеми. Слід спробувати зробити все можливе для повернення в цивілізовані й дружні стосунки на просторі колишнього Радянського Союзу, але тут справа ще й в руках інших партнерів. При цьому очевидним для нас є необхідність у посиленні європейського вектора інтеграції як у політичному, так і соціальному та економічному чинниках. Саме міжнародна конкуренція спонукатиме нашу державу нарощувати свою конкурентоспроможність навіть у межах того об'єднання, до якого вона намагається ввійти. Головне завдання такої політики — відстежувати зміни потреб країн і об'єднань в обсягах та якості конкретних товарів, вишукувати дешевші кредитні кошти, виявляти і припиняти дії каналів вивезення грошей в офшорні зони, створювати інформаційну систему щодо українських товарів для поширення географії та обсягів їх експорту.

Минуле століття викликає суперечливі почуття — від неприйняття його як часу в історії людства, упродовж якого відбулися дві — одна найстрашніша за іншу по руйнуванню людського життя й економіки, світові війни, остання з яких закінчилася викорис-

танням атомної зброї, до гордості за людський таланти і розум, що ліквідував колоніальну систему господарювання, розвинув демократію, створив світову мережу транспортних сполучень з використанням повітряного та водного океанів і залізнично-автомобільних шляхів, запровадив науково-технічну революцію та втілює у життя ідеї Н. Вінера у вигляді сучасної концепції світового інформаційного простору.

Отже, нинішній стрімкий інтелектуальний і економічний розвиток людства багато в чому був визначений поступовим формуванням міжнародної системи торгівлі, яка пройшла складний шлях розвитку та за висловлюванням відомого економіста П. Самуельсона, пропонує нові „*consumption possibility frontiers*”, тобто дає людям більше необхідних товарів, ніж вони можуть виробити поодиночки, а це якраз є сутністю міжнародної торгівлі.

Висновки. 1. Формування кожної теорії міжнародної торгівлі відповідало рівню розвитку господарства та економічної науки.

2. Темпи зростання обсягів торгівлі послугами перевищують темпи зростання обсягів торгівлі товарами.

3. Зростання обсягів торгівлі країнами, що розвиваються, й бідними порівняно з розвинутими показує поступове скорочення розриву рівня їхнього економічного розвитку.

4. Зміни співвідношення між імпортом та експортом аграрної продукції залежать, насамперед, не від рівня економічного розвитку, а від можливості країни покривати потреби у продовольстві за рахунок власного виробництва.

5. Між обсягами торгівлі й зростанням ВВП існує прямий зв'язок незалежно від рівня економічного розвитку країн.

6. Спостерігається чітка тенденція до посилення регіоналізації торгівлі.

Список використаних джерел

1. Бродель Ф. Динамика капитализма : моногр. [пер. с франц.] / Ф. Бродель. – Смоленск : Полиграмма, 1993. – 124 с.
2. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу і причини добробуту націй / А. Сміт. – К. : Port-Royal, 2001. – 594 с.
3. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения : Соч. : [пер. с англ.] / Д. Рикардо. – М. : Госполитиздат, 1955. – Т.3. – 296 с.
4. Овсянніков О.В. Теоретичні аспекти торгівлі в міжнародному агробізнесі / О.В. Овсянніков // Вісник аграр. науки, 2004. – № 12. – С. 72-74.
5. Портер М. Конкуренция [пер. с англ.] / М. Портер. – СПб. : Издат. дом „Вильямс”, 2003. – 494 с.
6. Prebisch R. Theoretical and Practical Problems of Economic Growth. / Prebisch R. – Mexico City: ENLAC. – 142 p.
7. Власов В.І. Глобалізаційний вплив – стратегічна основа розвитку міжнародної торгівлі / В.І. Власов // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 63-72.
8. Ben-David D. Trade, Income Disparity and Poverty // [Ben-David D., Nordstrom H., Winters L.A.] : Geneva: WTO, 2000. – 70 p.
9. Statistical Yearbook, 1951. – New York: UN, 1951. – 617 p.
10. Yearbook of International Trade Statistics, 1960. – New York: UN, 1962. – 604 p.
11. Yearbook of International Trade Statistics, 1980. – New York: UN, 1981. – 1235 p.
12. Commodity Yearbook, 2003. – New York, Geneva: UN, 2003. – V.1. – 273 p.
13. UNCTAD. Handbook of Statistics. – New York, Geneva: UN, 2005. – 454 p.
14. UNCTAD. Handbook of Statistics. – New York, Geneva: UN, 2012. – 502 p.
15. UNCTAD. Handbook of Statistics. – New York, Geneva: UN, 2009. – 492 p.
16. Иноземцев В. „Глобализация” национальных хозяйств и современный экономический кризис / В. Иноземцев // Проблемы теории и практики управления. – 1999. – №3. – С.18–23.
17. Білорус О.Г. Глобальні трансформації торгівлі: моногр. / О.Г. Білорус, В.І. Власов. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 228 с.
18. Власов В.І. Нові тенденції розвитку міжнародної торгівлі у глобальній економіці / В.І. Власов // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць / Київський нац. екон. ун-т. – К. : КНЕУ, 2009. – С. 23–26.
19. Власов В.І. Особливості розвитку міжнародної торгівлі в період третьої хвилі глобалізації / В.І. Власов // Історичні записки : зб. наук. праць. – Вип. 23. – Ч.1. – Луганськ, 2009. – С. 36–42.
20. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура: пер. с англ. / М. Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
21. Josling T. After Cancun: what next for agriculture subsidies? / T. Josling // EuroChoices. – 2003. – №3. – P.12–17.
22. Белорус О.Г. Экономическая система глобализма : моногр. / О.Г. Белорус. – К. : КНЕУ, 2003. – 380 с.
24. ВТО внедрит крупнейшую реформу торговли [Электронный ресурс.] – Режим доступа: <http://ekonomika.eizvestia.com/ful/487> – Название с экрана.
26. UNCTAD Handbook of Statistics 2012: UN: New York and Geneva, 2012. – 522 p.
27. <http://www.fao.org.trade>.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2014 р.

* * *